

УДК 35.1

М. В. БІЛОКОНЬ

ТЕОРЕТИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ ДЕМОКРАТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ СИСТЕМ

Розкрито сутність соціально-політичних систем з точки зору проблем саморегуляції. Виділено особливості делегування управлінських функцій від народу, як джерела влади, до державних органів. Означено головні тенденції розвитку демократії в сучасному світі.

Ключові слова: народовладдя, суспільно-політична система, делегування повноважень, лібералізація.

The analysis of nature social and political systems in point of view of the self-control. The peculiarities of delegation of administrative functions from the people as a source of power to the authorities. Author determined basic main tendencies of development of democracy in the world.

Key words: democracy, socio-political system, delegation of authority, liberalization.

У сучасному світі існують тенденції до підвищення ступеня усвідомлення потреби в стабільності соціально-політичних систем за умов того, що гуманістичні ідеї стали константою в етико-моральному сприйнятті зовнішнього середовища кожною людиною. Постає проблема лібералізації влади більшості та трансформації звичних форм народовладдя.

Актуальні проблеми та висвітлення особливостей народовладдя з точки зору державного управління порушуються у працях багатьох науковців, таких як Ю. Древаль, О. Крюков, Ю. Куц, В. Маргиненко, М. Паламарчук, О. Радченко та ін.

Мета статті – проаналізувати сучасні тенденції до підвищення рівня народовладдя в соціально-політичних системах, провести компарування ліберальних та не ліберальних проявів демократії.

Сучасний світ під впливом глобалізаційних процесів поступово приймає єдину модель політичного устрою держави – демократичну. Така ситуація є зумовленою домінуванням європейської цивілізації з точки зору економічних, політичних та культурологічних чинників. Необхідно враховувати, що демократія та гуманістичні ідеї історично є ментальним чинником всієї європейської цивілізації. Таке твердження можна назвати суперечливим, та якщо уважно проаналізувати історичну ретроспективу розвитку Європи від часів французької революції, соціально-економічні передумови боротьби США за незалежність, громадянську війну, можна дійти висновків, що цивілізація розвивається саме шляхом соціально-політичної лібералізації та розвитку демократії. Але це не може означати, що влада народу є абсолютотом, з точки зору навіть європейського та північноамериканського суспільств. Через складність та різномірність будь-якого соціуму природно виникає питання стабілізації демократичної системи.

У результаті виникають спрощені моделі влади більшості, що не враховують або лише частково враховують інтереси меншості. Також можуть виникнути відцентрові, навіть анархічні, тенденції, що може призвести до руйнації загальної системи суспільства та розпаду її на менші підсистеми. У сучасних умовах розвитку людства ідеальна демократія є лише теоретичною моделлю, але така модель не має альтернатив у суспільній системі, де константною умовою є влада народу як всієї сукупності індивідів.

Народовладдя, як форму державного устрою, було реалізовано ще за часів античності. Причому в ті часи враховувались позиція та інтереси тільки громадян – демосу. Іноземців та рабів було позбавлено права впливати якимось чином на функціонування соціально-політичної системи. Водночас, було визначено і спотворену форму демократії – охлократію, тобто владу натовпу. Але, за своєю суттю, охлократію сміливо можна сприймати як неліберальне народовладдя в соціально-політичній системі, що піддається процесам руйнації.

Як відомо, демократія може бути або прямою, або представницькою. Пряма демократія характеризується відповідною можливістю громадян безпосередньо приймати управлінські рішення в межах державної системи. Історично відома Афінська демократія, де розвинутою була практика голосування всіх громадян з приводу того чи іншого питання. Проявом прямої демократії в сучасних умовах можна назвати референдум, коли всі громадяни беруть безпосередню участь у розробленні управлінського рішення. Отже, напрям розвитку та мету існування держави як суспільної системи визначає більшість соціуму, яка не обов'язково повинна враховувати точку зору меншості. До того ж, постійна пряма участь громадян в управлінні державою стикається з проблемами забезпечення функціонування, що є ускладненими в сучасних умовах технічного розвитку людства.

Представницька демократія характеризується делегуванням народом управлінських функцій певним органам та особам. Така форма державного устрою є найбільш розповсюдженою в сучасному світі.

На даний час народовладдя в більшості розвинених країн ототожнюється з ліберальною формою представницької демократії. Така форма характеризується не просто владою більшості, але і максимально можливим дотриманням прав меншості.

Демократія, за сучасних умов розвитку глобальної цивілізаційної системи, є єдиною можливою стабільною формою світового устрою. Необхідне подальше розкриття такої тези з точки зору існування певного соціуму як системи.

Будь-яка соціально-політична система є складною та саморегульованою. При цьому зовнішні фактори що впливають на таку систему, не можуть бути ідентифіковані як керівні, через те що будь-яка система має свою певну мету існування та розвитку. Якщо зовнішні фактори не сприяють досягненню відповідної мети, система піддається деградації та руйнації. Відповідно, державна влада не може бути окремим зовнішнім апаратом управління суспільством, а є елементом самої системи.

Виходячи з цього будь-яка соціальна група окремо або весь соціум узагалі складаються з людей – індивідуалістичних одиниць, які можна визначити, у свою

чергу, як складні психофізичні підсистеми. Мета суспільної системи є закладеною у філософію функціонування її елементів. Щобільше, якщо розглядати певний соціум, то сукупність членів суспільства визначає і мету системи.

Кожна людина є і частиною, і продуктом соціуму, через те що вона несе в собі закладену взаємодією в межах системи, філософію та мету існування свого суспільства. Виховання з дитячого віку, освіта, вплив оточення визначають базову ментальність кожного індивіда. Відповідно, беручи до уваги державу як систему, сукупність громадян як елементів та їхня взаємодія є фактором саморегуляції.

Загальна сукупність членів соціуму, як фактор саморегуляції, визначає мету та засоби досягнення мети, розподіляє ресурси, тобто дефакто є владою. У Конституції України визначено, що єдиним джерелом влади є народ, та фактично інакше бути і не може.

Народ може реалізовувати свою владу або прямо, або за допомогою окремого органу. Такий орган влади може бути свідомо створений народом, або існувати в межах загальної філософії даної системи. Простіше кажучи, за відсутності можливостей прямого впливу народу на владу в межах цілісної системи владний організм контролюється загрозою виникнення революційних тенденцій у суспільстві.

Можна взяти до розгляду, наприклад, гіпотетичну диктатуру. Диктатор може володіти всією повнотою влади, виконувати всі владні функції. Але при цьому він залишається представником влади народу, бо в разі дисгармонізації мети диктатора та мети суспільної системи буде або скинуто диктатора, або зруйновано систему. За історію існування цивілізацій прикладів першого та другого варіантів розвитку ситуації було безліч. Як найяскравіший приклад можна пригадати історичну картину першої половини ХХ ст. Революційні події в Російській імперії дисфункціонували владну дворянську верхівку в 1917 – 1924 рр., після чого дисгармонізована система була зруйнована владою Йосифа Джугашвілі, більше відомого як товариш Сталін. Нова держава СРСР, що виникла в ті часи, була зовсім іншою соціально-політичною системою, ніж Російська імперія.

Як вище вже зазначалось, у сучасному цивілізованому світі найбільш розповсюдженою формою правління є представницька демократія. Це обґрунтовано розвитком людства під впливом гуманістичних ідей. Сентенція, що всі люди народжуються вільними і мають бути рівними в своїх правах, є частиною філософії існування всіх сучасних розвинених соціальних систем.

Умовами забезпечення демократії в країні є отримання повної інформації громадянами та відповідний зворотний зв'язок – прийняття управлінських рішень народом у межах забезпечення своєї влади. Відповідно, свободу совісті, свободу слова та чесні вибори можна назвати механізмами забезпечення народовладдя та необхідною умовою нормального функціонування сучасної демократичної держави як соціально-політичної системи. Інакше кажучи, якщо в державі немає свободи слова та вільного доступу громадян до інформації, то реалізація влади народом не може бути адекватною реальним проблемам. У такій ситуації, навіть якщо гіпотетично вибори проведено з чесним підрахунком голосів, але без необхідного інформування суб'єкта управління (народу), – управлінське рішення в системі не може бути прийнято.

Отже, органи державного управління будь-якої сучасної демократичної країни є суб'єктами, яким суспільство делегує певні повноваження саморегуляції системи. При цьому саме суспільство не стає об'єктом управління. Важливо розуміти, що за таких умов простий зв'язок впливу суб'єкта на об'єкт неможливий. У будь-якій демократичній державі зв'язок соціуму та держави є суб'єкт-суб'єктним. Тобто суспільні процеси є об'єктом управління державою, при цьому саме суспільство є суб'єктом управління. Умовно кажучи, це можна назвати сучасним уточненням до "соціального договору", що був визначений Ж.-Ж. Руссо.

Сучасний розвиток держави та соціуму потребує існування механізму свідомого адміністрування суспільних потреб. Такий механізм має гарантувати дотримання попередньо зазначених умов існування демократії – інформованості та свободи вибору громадян. При цьому такий механізм має бути відокремлений від впливу окремих членів системи та гарантувати дотримання філософії та мети системи взагалі.

У дійсності демократію необхідно розглядати як безальтернативну умову стабільного функціонування будь-якої сучасної держави. Це є фактом, бо за сучасних умов всяка інша форма правління, крім народовладдя, не може бути прийнята головними гравцями геополітичного виміру. Проблема не в тому що виникає гіпотетичне бажання втручання у внутрішні справи інших країн, а в тому що розвинуті демократії є, по суті, сукупним проявом прямої управлінської думки відповідних соціумів. Тому окремий чужорідний орган управління не зможе, за своєю природою, знайти принципове порозуміння з соціально-політичною системою, що склалася.

Рівень забезпечення народовладдя в кожній окремій державі, безумовно, піддається впливу процесів глобалізації, які є природними в сучасному світі. Відповідно, взаємодія соціально-політичних систем викликає ефект трансформації сприйняття народом себе як джерела влади.

Якщо взяти до розгляду сучасну демократичну систему в Україні, то виникає проблема розуміння кожним окремим членом суспільства себе як управлінського елемента системи. Виходячи з цього можна зазначити низький рівень політичної свідомості суспільства та небажання брати участь у виборах, які є необхідним елементом делегування управлінських функцій. Але така ситуація стає притаманною не тільки таким новим демократіям, як Україна, але і країнам Західної Європи. Проблема є в тому, що дисфункція представницької демократії може призвести до прямих проявів неліберальної демократії, коли думка меншості не є такою, що враховується у процесах реалізації влади народом. Отже, можливе виникнення ситуації, коли прояви прямої демократії призводять до розбалансування соціально-політичної системи та виникнення диктатури певної політичної групи. Такий розвиток подій веде до руйнації структурних зв'язків усередині системи та розпаду на різні за своєю політико-ментальною суттю підсистеми.

Лібералізація суспільства та констатування лібералізму в ментальності соціуму постає найважливішим питанням захисту соціально-політичної системи від деградації та розпаду. Інший шлях, такий як зовнішня регуляція, є

неможливим у сучасних умовах розвитку людства, з огляду на вищезазначений акцент на саморегуляції систем.

Необхідно окреслити, що йдеться не про жорстко сформовану меншість населення з постійно визначеною суперечною соціуму позицією. Меншість, у межах соціально-політичної системи, є ситуаційною. В іншому випадку меншість постає як чужорідний елемент у системі. Отже, участь усього суспільства у виконанні управлінських функцій гарантує стабільність і дотримання прав кожної людини – члена соціуму.

Як відомо, права кожної людини закінчуються там, де розпочинаються права іншої. У суспільстві має сформуватися усвідомлення такої тези. В українському суспільстві необхідне введення в ментальність поваги до особистості довколишніх людей, сприйняття можливості існування альтернативного бачення розвитку соціуму в межах соціально-політичної системи.

При цьому, будь-яка система має таку необхідність, як самозахист від зовнішнього втручання. Як приклад можна навести процеси зіткнення ліберального світосприйняття суспільства Західної Європи з культурологічним сепаратизмом соціумів емігрантів. Як результат несприйняття єдиної соціально-політичної системи виникає її розбалансування, нівелювання ліберальних принципів та, зрештою, велелюдні акції протестів.

Природною проблемою народовладдя є ймовірність виникнення диктату більшості, що може призвести до згортання демократичного устрою та руйнації соціально-політичної системи. Отже, постає питання щодо захисту прав меншості за допомогою лібералізації сприйняття її функцій більшістю.

Соціально-культурна та політична лібералізація гарантується дотриманням прав кожного окремого громадянина, делегуванням повноважень та механізмами забезпечення реалізації влади народом (повнота доступу до інформації, чесні вибори). Така взаємодія в межах однієї держави має забезпечити стабільність розвитку і досягнення мети існування суспільства. Причому альтернатива – це деградування та руйнація соціально-політичної системи.

Література:

1. *Платон*. Государство / Платон // Древнегреческая философия: от Платона до Аристотеля : [пер. с латин. и древнегреч.]. – М. : АСТ ; Х. : Фолио, 2003.

2. *Державне управління і менеджмент* : навч. посіб. у табл. і схемах / [Г. С. Одінцова, Г. І. Мостовий, О. Ю. Амосов та ін.] ; за заг. ред. Г. С. Одінцової. – Х. : ХарПІ УАДУ, 2002.

3. *Гайек Ф. А.* Право, законодавство і свобода. Нове визначення ліберальних принципів справедливості і політичної економії / Ф. А. Гайек. – К. : Аквілон-Прес, 2000. –Т. I – III.

4. *Лінц Х.* Президентська система і парламентаризм / Х. Лінц // Демократія : антологія / упоряд. О. Проценко. – К. : Смолоскип, 2005.

Надійшла до редколегії 14.04.2011 р.